

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
LÉKAŘSKÁ FAKULTA

SEMINÁRNÍ PRÁCE

ZÁKLADY MODERNÍ PEDAGOGIKY

-

FORMY VÝCHOVY

ŠKOLNÍ (VYUČOVACÍ FORMY – FRONTÁLNÍ, SKUPINOVÁ,
INDIVIDUÁLNÍ VÝUKA), MIMOŠKOLNÍ (INSTITUTE), RODINNÁ
(STYLY VÝCHOVY), SEBEVÝCHOVA

Vyučující: Kateřina Vlčková

Semestr: podzim 2004

Kateřina DOUPOVCOVÁ: UČO – 60001, katerina.doupovcova@med.muni.cz

Roman FOREJT: UČO – 66582, 66582@med.muni.cz

ZDRAVOTNÍ VĚDY, pedagogická specializace optometrie

Brno, Listopad 2004

Obsah

1. Výchova a její podstata	3
2. Formy edukace	3
3. Školní výchova.....	4
4. Mimoškolní výchova.....	7
5. Rodinná výchova	8
6. Sebevýchova.....	10
7. Závěr	11
8. Seznam použité literatury	11

1. Výchova a její podstata

Výchova je cílevědomá a záměrná činnost, determinovaná společensky. Je zaměřena na proces předávání zkušeností dalším generacím. Vštěpuje návyky, působí na charakter jedince, utváří tělesné a duševní vlastnosti lidí, využívá dědičnosti a působícího prostředí.

1. **intencionální** = záměrná, cílevědomá, plánovitá a účelová činnost, fungující osobnost. Vyznačuje se vysokou mírou organizovanosti a probíhá v rodině a ve škole. Intencionální výchovu preferoval John Locke, neboť byl přesvědčen, že dítě je tabula rasa a že jen na vychovateli záleží, jakou pozornost jedinci věnuje, byl přesvědčen o všemocnosti výchovy - optimistický přístup.
2. **funkcionální** = spontánní, bezděčná, živelná. Jedinec formuje sám sebe v sociálním prostředí, které ho ovlivňuje. Podvědomě přebíráme metody z prostředí, v němž žijeme. Nevýhodou tohoto působení může být, že pokud se člověk učí s chybou, není nikdo, kdo by ho na ni upozornil a dochází k tzv. interferenci. J. J. Rousseau preferoval funkcionální působení, kladl důraz na genotyp - pesimistický přístup.

EDUKACE = výchova v širším slova smyslu (zahrnuje výchovu v užším slova smyslu i vzdělávání). **VÝCHOVA** v užším slova smyslu je proces směřující primárně k rozvoji jedincových postojů (obecné, specifické, hodnotící kritéria, pochopení procesu hodnocení aj.), potřeb, zájmů a chování => charakter, sociální chování. **VZDĚLÁVÁNÍ** = rozvoj vědomostí, dovedností, návyků, schopností => vzdělanost, vzdělání, kvalifikace.

2. Formy edukace

Výchova napomáhá plnému a mnohostrannému rozvoji osobnosti. Uskutečňuje se v celé společnosti.

1) školní edukace

- školní výchova: a) vyučování – dle státního a školního kurikula
b) mimovyučovací školní aktivity
c) vliv školního prostředí
-

- institucionální edukace, specializovaná a profesionalizovaná instituce, úloha systematizační a integrační
- 2) mimoškolní edukace (výchova)**
- síť společenských, kulturních organizací, masmédia
 - funkce: poradenská, agitační, edukační, aj.
- 3) rodinná edukace (výchova)**
- veřejné mínění, obsah rodinného života aj. - funkcionální
 - prostor pro vlasteneckou výchovu, estetickou, kulturní, tělesnou a sportovní, rozvoj morálních kvalit, pracovních návyků aj.
- 4) autoedukace (sebevýchova) -** sebevýchova v užším slova smyslu a sebevzdělávání.

3. Školní výchova

Škola byla a nadále zůstává **základní institucí** napomáhající mnohostrannému rozvoji tvůrčí osobnosti. Tisíciletá historie se neustále mění spolu s charakterem společnosti a rozvojem její ideové orientace, vědy, techniky, umění a celého způsobu života.

Postupně se škola **demokratizovala** a byla dostupná stále širší vrstvě populace. Bylo formulováno právo na základní i středoškolské vzdělání, zvyšování jedinců s vysokoškolským vzděláním a tím i ekonomické řešení problému – bezplatné základní a středoškolské vzdělání, podpora vysokoškolského studia formou stipendií a odpovídající podmínky učitelstva všech kategorií.

Škola se zároveň **specializovala** a vytvořila síť základních škol, středních odborných škol a učilišť, vysokých škol univerzitního, technického i uměleckého směru, které připravují kvalifikované odborníky z hlediska potřeb společnosti.

Škola nese zodpovědnost za úroveň, šíři a hloubku všeobecného i odborného vzdělání občanů a za jejich rozvoj v oblasti jednotlivých výchovných složek, kvalit osobnosti i sociálních rolí. Na rozvoji občanů se spolu se školou podílí celý život a zvláště pracoviště, kulturní zařízení, společenské organizace a hromadné sdělovací prostředky a rodina.

Při obsahové a metodické modernizaci nemohou samy školy splnit všechny pedagogické funkce vyžadované moderní společností. Škole přísluší úloha **systematizační a integrační**. To je povinnost uvést nejrozmanitější podněty, se kterými se jedinec denně

setkává, v pevný systém základních, zdůvodněných a uspořádaných informací o přírodě, společnosti i člověku, který tvoří východisko jeho porozumění skutečnosti a jeho adekvátním jednáním v souladu s potřebami a perspektivami společnosti.

Výchova se svým mnohostranným zaměřením prostupuje celou činností škol všech stupňů. Všechna školská zařízení a jejich prvky, podněty učitelů, školní režim i atmosféra působí na jedince a (přejme-li si to či ne) odráží se ve - vědomostech, dovednostech, návycích, schopnostech, postojích, zájmech, potřebách i sociálním chování.

Na komplexní výchově žáků se podílí *každý učitel (pedagog) ve všech situacích, při všech projevech a každým činem.* Rozpor mezi vyučovacím působením a neformálním stykem (mezi slovy a činy, podceňování mimovyučovacích momentů) paralyzuje výchovné záměry školy.

Výchova v rámci vyučování, výchova v mimovyučovacích aktivitách a působení školního prostředí se neustále prostupují, doplňují a integrují.

Vyučování je základem školní výchovy. Jeho koncepci tradičně určovaly tyto **didaktické dokumenty**, které však postihovaly pouze některé aspekty složitého a mnohostranného vyučovacího procesu:

- *studijní profil* – formuloval obecné cíle výuky
- *učební plán* – stanovil systém vyučovacích předmětů a jejich zařazení do ročníků
- *učební osnovy* – konkretizovaly obsah jednotlivých vyučovacích předmětů

V souladu se zahraničními zkušenostmi se začíná uplatňovat termín **kurikulum**, který zahrnuje komplex problémů k řešení otázek proč, koho, v čem, jak, kdy, za jakých podmínek a s jakými očekávanými efekty vzdělávat. Pojem kurikulum má tři základní významy:

- *vzdělávací program, projekt, plán*
- *průběh studia a jeho obsah*
- *obsah veškeré zkušenosti, kterou žáci získávají ve škole a v činnostech ke škole se vztahujících, její plánování a hodnocení*

Obsah vyučování bývá blíže specifikován *vzdělávacími (cílovými) standardy* – konkrétní požadavky na vědomosti, dovednosti a jiné kvality, kterých má být dosaženo. Jádrem je *kmenové učivo* – souhrn obsahových prvků, které tvoří povinnou část vzdělávacích programů. Každý vyučovací předmět se podílí v rovině specifických cílů na některé složce výchovy – jazykové a vědecké; technické, ekonomické a pracovní; mravní, právnické a

politické; estetické a tělesné. Všechny předměty zasahují do oblasti výchovy filozofické. V rovině cílů obecných by měly předměty spolu se specifickým učivem i stylem vzdělávací práce uvádět do života jednotlivé výchovné složky a přispívat k plnému rozvoji osobnosti.

Někteří učitelé nevidí a někdy nechťejí vidět svou disciplínu v obecném poli výchovného působení, neuvědomují a nepřipouští si vazby s dalšími disciplínami. Dochází pak k jednostrannosti působení, redukci pouze na specifické cíle. Učitel by měl být do jisté míry mnohostranně rozvinutou osobností a mít základní orientaci ve všech výchovných složkách.

Mimoškolní vyučovací aktivity provázejí vyučovací formy výchovy, jejich paleta je bohatá a záleží na podmínkách školy, jak tyto formy rozvíjí a jak v nich uspívá. Mohou být realizovány vlastními prostředky školy, ve spolupráci se společenskými organizacemi a kulturními institucemi. Mohou být povahy **hromadné** (několik tříd, celá škola – exkurze – vhodná motivace, připravenost a organizace), **skupinové** (menší skupiny zájemců – kroužky – mají o věc zájem, samostatná a tvůrčí činnost žáka, hlubší kontakt učitele) či **individuální** (vybraní jedinci podle zájmů a předpokladů – vedení četby, podpora vlastních činností, prezentování výsledků – důvěra žáka k pedagogům, obětavost pedagogů).

Tato práce dává možnost překonat jednostrannost při výuce, prohloubit výchovnou činnost s mládeží ve směru hlavních životních orientací (intelektuální, citové a volní), kterým se v povinném vyučování nedostává prostoru.

Vliv školního prostředí je nezanedbatelným faktorem výchovného působení. Materiální i sociální prostředí působí na vztah žáka ke škole, k oboru, ke studiu, k lidem a ke společnosti vůbec, vztah k hodnotám a životnímu způsobu.

Záleží na celkové úpravě školní budovy, její výzdobě, na heslu, bystě, obrazu či nástěnce, květinovém zákoutí a dalších detailech. Nejde o množství, ale o úpravu vynikající vkusem a uměřeností. Záleží i na kultuře mezilidských vztahů (ve třídě, učitel – žák, učitel – učitel, osoby ve škole pracující).

Kultura školního prostředí se vrátí ve formě výchovně-vzdělávacích výsledků, vztahu žáků ke škole i ke všem hodnotám, kterých je škola nositelem a tlumočnickem.

4. Mimoškoliní výchova

Je organickou součástí komplexní výchovy. Plní základní cíle výchovného programu společnosti specifickými prostředky, ve specifických podmínkách a za použití specifických forem. Její úloha je *nezastupitelná*.

Zvláštností je *bohatství bezprostředních prožitků a zkušeností*.

Uskutečňuje se celou sítí *společenských organizací, kulturních zařízení a hromadných sdělovacích prostředků*. Sjednocují ji společné obecné cíle jednotlivých organizací či institucí.

Společenské organizace se na výchově podílejí stále více a všestranněji a to v rovině obecné i specifické. Působí výchovně dovnitř – na své členy, i na široký okruh veřejnosti.

Intencionální (přímá) výchova se uskutečňuje prostřednictvím kurzů, přednášek, seminářů, diskusí i dalších forem pedagogického působení. *Funkcionální (nepřímá) výchova* probíhá neustále ve spojitosti s vlastním životem a aktivitou organizace.

Působení společenské organizace může být dlouhodobé povahy i relativně krátkodobé ve formě *poradenské, propagandistické nebo agitační*.

Kulturní instituce slouží výchově, vzdělávání a plní i *funkce specifické* jako zařízení odpovídající za tvorbu kulturních hodnot a jejich zachování, prezentaci i ochranu.

Muzea a galerie, knihovny, divadla, kina a koncertní zařízení, objekty památkové péče, zoologické a botanické zahrady, hvězdárny a planetária a další zařízení vytváří svými fondy, prezentacemi a celou svojí činností předpoklady pro rozvoj vědy a techniky, umění i celého kulturního života společnosti.

Poskytují výchovně-vzdělávací působení intencionální i funkcionální povahy. Obohacuje poznání i citové prožitky lidí, stimuluje jejich zájmy, uspokojuje jejich potřeby a rozvíjí jejich názorovou orientaci.

Kulturní zařízení připravují *specifické prezentace* pro jednotlivé skupiny zájemců z hlediska jejich věku a potřeb = *speciální dětská oddělení* (muzea, čítárny) atd. Svou činnost prezentují na veřejnosti a ve sdělovacích prostředcích, prohlubují kontakty se školami a rodinou.

Hromadné sdělovací prostředky (masová komunikační média) – tisk, rozhlas, film a televize, Internet atd. Díky moderní technice mají široký rozsah působnosti, vstupují do každé rodiny, provázejí každého občana a slouží mu v kterékoliv životní situaci.

Mají již svou tradici, své každodenní místo, svou nezastupitelnou funkci. Informují o dění doma i ve světě, přinášejí zprávy z politiky, ekonomie i kultury, z vědy, techniky i umění, přibližují svět práce, zábavy i sportu. Svě čtenáře, posluchače a diváky informují, přesvědčují a dávají jim rady a varování.

Hromadné sdělovací prostředky informují a tím vychovávají. Umožňují získávání různých informací, jejich srovnání a utřídění. Mnohdy přináší ještě i dílčí zobecnění a stále více se v nich posilují formy umožňující proniknout k podstatě jevů a odhalovat samy zákonitosti skutečnosti – stati v tisku, přednášky, besedy, diskuse v rozhlase nebo v televizi a především vědecký a vědeckopopulární film

Vyhraněně intencionální výchovně-vzdělávací funkci mají různé kurzy, pořady a akce, které jsou často přenesením klasických forem na stránky tisku, do rozhlasového přijímače, na plátna kin, na televizní obrazovku. *Funkcionálně působí na rozvoj osobnosti* prakticky každý podnět těchto prostředků.

Vychovávají výběrem faktů, které poskytují, jejich uspořádáním v komplexních relacích, jejich interpretací i hodnocením. Otázky politické, ekonomické, sociální a kulturní nejen exponují, ale i vtahují do nich účastníky a umožňují jim podílet se na jejich řešení. Zároveň působí i silou příkladů, které před diváka staví, komentují a hodnotí.

5. Rodinná výchova

Rodina, jako základní sociální jednotka, se tradičně podílela na výchově mládeže i dospělých. Je to místo, kde si jedinec osvojuje základy svého sociálního chování. V rodině se utvářejí jeho představy a pojmy světonázorové, politické, morální, pracovní i estetické, které se mění v názory a přesvědčení promítající se do jeho každodenního chování.

Rodina svými vlivy působí na utváření lidského profilu všech svých členů. Soužitím v rodině se všichni členové rozvíjejí, přetvářejí a proměňují.

Rodina výchově poskytuje přirozenost, bezprostřednost a aktuálnost. Jednotlivé subsystémy moderní výchovy – školní, mimoškolní a rodinný – se navzájem doplňují, jeden bez druhého ztrácí na účinnosti.

Rodinná výchova se uskutečňuje mnoha prostředky. Na prvním místě rozvíjí své členy **veřejným míněním**. Toto mínění může být vzhledem ke společnosti příznivé, ale někdy i krajně nepříznivé. Může být např. hluboce vlastenecké, ale i národnostně indiferentní až negativistické.

Toto veřejné mínění rodiny není neměnné, je utvářeno jednotlivými členy rodiny, je průmětem jejich prožitků, zkušeností a událostmi každodenního života.

Významným prostředkem rodinné výchovy je sám **obsah rodinného života**, tj. společné zájmy, které rodina sleduje. Rodina může poskytovat mnoho zajímavých zkušeností a zážitků převážně dětem. Z hlediska *vlastenecké výchovy* může mnoho učinit tím, že svým členům umožní poznávat krásy vlasti, její hodnoty materiální i kulturní. V oblasti *estetické a kulturní* má rodina velký prostor. Také v oblasti *tělesné a sportovní výchovy* mladé generace má rodina velký vliv.

Rodina má také velký vliv na *rozvoj morálních kvalit* jedince. Mnoho může učinit především pro rozvoj kladného vztahu k práci. A to svým životním stylem, zapojením jednotlivých členů do dělby práce, vzájemným příkladem – pracovitost, láska k práci, radost z dobře vykonané práce a naopak deformace ve vztahu k práci.

Výchova k ukázněnosti – pevný životní řád a režim je pro členy samozřejmost.

Rozvoj morálně-volních kvalit nápodobou i taktním vedením v rodinném kruhu.

Patologické výchovné působení v rodině

- a) *ochranářská (rozmazlující)* – neučí dítě samostatnosti, rodiče za dítě každou činnost vykonají --- syndrom naučená bezmocnost
- b) *autokratická, autoritativní* – výchova prostřednictvím příkazů, zákazů, nařízení. Veškerý čas a činnosti jsou přesně vymezeny, výsledkem dva extrémy – dítě si bude vybíjet svou agresi vůči hračkám, zvířatům nebo vůči slabším jedincům, x dítě bude celý život trpět pocitem méněcennosti
- c) *protektizující* – rodina, která hájí zájmy dítěte za každou cenu: zastrašování, korupce i fyzické násilí --- důsledek – dospělý jedinec, pokud se uplatní, je rozený diktátor, pokud se neuplatní zcela, bude podlézat nadřizovanému a deťat podřizované.
- d) *odmítající* – důvody odmítání – nechtěné dítě nebo handicapované dítě --- sociální nepřizpůsobenost dítěte a trpí komplexem méněcennosti (psycholog Adler)

- e) *odkládající* – rodina odloží děti k prarodičům nebo jiným příbuzným – většinou u nezralých rodičů, děti vidí výchovu jako dvoukolejnou --- naučí se toho zneužívat
- f) *přetížená* – většinou VŠ vzdělání rodiče – mají pocit, že na výchovu nestačí = konflikty mezi rodiči i mezi rodiči a dítětem - je stresováno - získá pocit, že nic nestíhá jako rodiče
- g) *pedantská* – většinou starší rodiče – chtějí v dětech zúročit to, čeho sami nedosáhli, bez ohledu na schopnosti a možnosti dítěte
- h) *prázdná skořápka* – dnešní typ – každý člen rodiny má své osobní prostředí, chybí interakce mezi jednotlivými členy rodiny --- dítě se stane uzavřené, stačí si samo nebo je dítě přecitlivělé a snaží se upoutat na někoho jiného

6. Sebevýchova

Sebevýchova je specifická forma pedagogické aktivity. *Jedinec se sám stává iniciátorem i realizátorem výchovně vzdělávacího procesu.* Je tedy sám sobě pedagogem i vychovávaným.

Koncepce sebevýchovy je analogická koncepci výchovy druhým jedincem. I při ní můžeme rozlišit *sebevzdělávání a sebevýchovu v užším slova smyslu.* Také cílová orientace se neliší od obecné struktury výchovných cílů v heteroedukativním procesu. Prioritu mají ovšem cíle individuální a autonomní.

Sebevýchovná aktivita je podmíněna několika předpoklady. Výchozím předpokladem je odpovídající *motivace, potřeby a zájmy.* Jedinec může být motivován podněty ze školy, pracoviště, veřejné činnosti, vzorem a příkladem druhých lidí apod. Mohou ho vést zájmy filosofické, vědecké, technické, pracovní, kulturní i sportovní.

Dalším předpokladem je rozvinutá **schopnost autodiagnózy.** Jedinec musí být schopen zhodnotit vlastní stupeň rozvoje, klady i nedostatky a rozhodovat se pro další změny svého chování.

Dále je závislá na schopnosti jedince **koncipovat svůj další rozvoj.** Musí umět plánovat, koncipovat a organizovat tento rozvoj a pravidelně kontrolovat dosahované výsledky.

Velmi důležitým předpokladem sebevýchovy je *zabezpečení adekvátních prostředků pro studium*. Jde např. o odbornou i populárně vědeckou literaturu knižní i časopiseckou, o nejrůznější autodidaktické příručky a technické prostředky. Bez významu není ani *konzultační a poradenská služba*.

Má-li současná školní výchova napomoci sebevýchově, měla by posílit některé momenty svého působení. Jde především o *prohloubení orientace výchovy na postoje, potřeby a zájmy*, a to jak o rozvoj obecných postojů ke společnosti, lidem a hodnotám, tak o rozvoj specifických postojů, potřeb a zájmů. Pokud se tyto postoje, zájmy a potřeby nepodaří rozvinout, snižují se motivační stimuly sebevýchovy. Zanedbatelné není ani *prohloubení celkové formativní orientace výchovy* = rozvinuté schopnosti získávat nové informace, hodnotit je a zobecňovat, aplikovat je v praxi a utvářet si názory a přesvědčení. To by měla rozvíjet už školní výchova – „od školy pamětní ke škole tvůrčí“. *Prohloubení orientace na autonomní výchovné cíle*, které si klade sám jedinec. Tyto cíle musí jednatel znát a respektovat. Heteronomní cíle (stanoví společnost nebo skupina) by měl pak postupně autonomizovat.

7. Závěr

Všechny formy výchovy – školní výchova (vyučování, mimovyučovací školní aktivity, vliv školního prostředí), mimoškolní výchova (společenské a kulturní organizace, masmédia), rodinná výchova (veřejné mínění, zájmová orientace rodiny, rodinné aktivity) a sebevýchova (autodiagnostika a automotivace, autodidaxe, podíl na různých aktivitách) – pokud mají správně plnit svoji funkci všestranného rozvoje jedince, se musí vzájemně doplňovat.

8. Seznam použité literatury

JÚVA, V. sen.; JÚVA, V. jun.: *Úvod do pedagogiky*. 2. rozšířené vydání. Brno, Paido, 1995. 95 str., ISBN 80-85931-06-0.